

Anuari de la Societat Catalana de Filosofia, XVIII, 2007, pp. 7-16

FILOSOFIA I LITERATURA, LA UNIÓ DE DOS MONS

D. Sam ABRAMS

I

Des dels seus inicis a Grècia, la filosofia occidental ha estat estretament vinculada al món de la literatura. I aquests vincles, al llarg dels segles, no han fet altra cosa que créixer fins al punt de la unió permanent, indivisible entre pensament i literatura que existeix en l'actualitat.

El grecs de l'antiguitat van crear la diferència entre dos tipus de discurs o text, el discurs o text memorable i el discurs o text comú. El discurs memorable servia per parlar de nocions elevades que rebien un tractament de gran exigència formal, que acabava facilitant i assegurant la seva memorabilitat. I per la seva banda, el discurs o text comú servia per transmetre informació útil, per parlar de qüestions no tan elevades, però tampoc negligibles, d'una manera formalment més discreta.

Això significa que el criteri que abans que res marcava la diferència entre un text i un altre era el de la transcendència del tema i les aspiracions a durabilitat en el temps. Les diferències formals, les diferències de gènere, tan essencials per nosaltres, eren qüestions de menor importància. És des d'aquesta perspectiva que hem d'entendre que certs pensadors presocràtics escrivissin en vers o que Plató utilitzés moltíssimes tècniques pròpies de la literatura de creació en els seus famosos diàlegs. Així, el text més famós de la filosofia occidental, la mítica «Al·legoria de la caverna», apareix al bestseller acadèmic, *The Norton Anthology of Expository Prose*, i s'estudia a la gran majoria de cursos d'introducció als estudis literaris a les universitats nord-americanes.

Sabem que una de les causes més importants del naixement de la filosofia occidental va ser la crisi religiosa del segle VII abans de Crist. A partir d'aquesta crisi es van qüestionar les explicacions religioses tradicionals sobre temes com ara el caràcter humà, el món físic o l'univers. El qüestionament de la religió va suscitar una reivindicació i una promoció de la capacitat de la raó humana per entendre la condició humana, la natura i el més enllà. La raó humana es va convertir en l'eina cognitiva *par excellence*, una eina que servia per explorar qualsevol aspecte de la realitat.

Amb el pas del temps, dels pensadors presocràtics als pensadors de la Il·lustració grega, la raó humana va anar guanyant importància i adeptes, i es va anar carregant cada cop més de responsabilitats intel·lectuals de tot ordre. La raó humana i el seu instrument preferit, la filosofia, havien de trobar explicacions per pràcticament tot. Qualsevol cosa que afectava la humanitat podia convertir-se en objecte de les indagacions de la raó i de la filosofia. I, evidentment, una de les àrees que ràpidament va constituir-se en un camp d'estudi per part dels pensadors va ser el món de l'art, sobretot el món de les belles arts i el món de les arts literàries. Així trobem als exquisits i concentrats fragments d'Heràclit comentaris sobre Arquíloc, Hesíode o Homer. Així Plató dedica molts moments de la seva obra, a *La República* per exemple, a parlar de qüestions relacionades amb l'art. Així Aristòtil, amb la *Poètica*, va inaugurar formalment el camp de la teoria literària.

En definitiva, pels grecs les relacions entre la filosofia i la literatura es manifestaven de dues maneres molt concretes: els contagis i préstecs formals de la literatura en els textos filosòfics i la literatura, des de qualsevol angles, com a tema propi de l'estudi filosòfic.

La cultura tardana de Roma, tot i que es va acostar al fenomen de l'escriptura d'una manera completament entomològica, establint clares fronteres i barreres pel que feia a les diferències entre gèneres i continguts de textos o discursos, no va abandonar la permeabilitat entre filosofia i literatura establerta pels grecs. Les obres de Ciceró, Lucreci o Marc Aureli serien exemples preclars d'aquest sentit de continuïtat entre la cultura grega i la cultura llatina.

I no cal dir que, per molt que el triomf del Cristianisme a Europa durant l'Edat Mitjana significués una readaptació molt severa dels valors culturals de Grècia i Roma, pensadors cristians com Boeci o Sant Agustí d'Hipona van mantenir intactes els lligams estrets entre filosofia i literatura.

L'arribada del Renaixement, amb la seva càrrega d'humanitat, terrenalitat i sentit comú, amb el seu projecte de modernitat i la seva reivindicació explícita de les possibilitats plenament artístiques de la prosa, és on hem de situar els canvis de la relació tradicional entre filosofia i literatura, uns canvis que després es convertiran en pautes definitives, tan definitives que arriben als nostres dies.

Aquí és obligat citar els casos de Thomas More i Francis Bacon. Tant More com després Bacon van ser testimonis directes de la victòria aclaparadora de la prosa narrativa entre els lectors de l'Europa de la seva època. I els dos pensadors van tenir la brillant idea d'aprofitar-se del gran èxit de la prosa narrativa i utilitzar-lo com a suport i mitjà per la major divulgació d'idees filosòfiques. D'aquesta manera van néixer el que hem d'anomenar dues «novel·les filosòfiques», *Utopia* (1516) de Thomas More i *New Atlantis* (1626) de Francis Bacon. More i Bacon es van decantar més cap a la ficció, deixant una mica de banda l'al·legoria, el recurs típic i tòpic de la filosofia fins aquell moment. More i Bacon van

crear unes obres híbrides que tenen tant de pensament com de literatura. I tot per apoderar-se del gran públic lector que s'estava aplegant a l'entorn de les obres de ficció pura.

La cultura del món occidental no ha abandonat mai aquesta síntesi entre literatura i pensament. És més, l'ha anat eixamplant i consolidant al llarg del temps. Al segle XVIII, durant la Il·lustració, amb la plena recuperació dels ideals androcèntrics i materialistes del Renaixement i de la figura de l'home Renaixentista, un intel·lectual *tout court*, la síntesi entre literatura i pensament va experimentar un renovat impuls.

A l'igual de More i Bacon, Diderot, Rousseau i Voltaire van canalitzar el seu ideari filosòfic a través de la narrativa amb novel·les com *Jacques le fataliste* (1796), *Émile* (1762), i *Candide* (1759), respectivament. Per una altra banda, els «philosophes» van fer servir amb tota normalitat altres suports literaris com ara la poesia i el teatre. Aquesta barreja de lletres i pensament va tenir una altra conseqüència de primera magnitud: el fet que el pensador comencés a considerar-se legítimament un escriptor i un estilista. Considerem un parell exemples ben eloqüents: David Hume es considerava precisament escriptor i estilista abans que pensador; Friedrich Schiller és indubtablement tant escriptor com pensador.

L'obra del genial poeta i artista William Blake constitueix un autèntic capítol apart. Des de la literatura i l'art Blake va intentar crear tot un univers mitològic que fos en realitat un veritable sistema de pensament que servís per comprendre globalment la vida humana i el món en el sentit més ampli dels termes.

I no cal dir que les disquisicions sobre art des de la filosofia també van experimentar un renovat impuls durant el Segle de les Llums. En aquest sentit, només cal citar *Crítica del judici* (1790) de Kant, el document fundacional del camp de l'estètica com a disciplina filosòfica, o *Cartes sobre l'educació estètica de l'home* (1794) de Schiller, una contribució encara valuosa.

L'impacte del Romanticisme sobre totes les manifestacions de la cultura occidental va afavorir encara més la ja estreta relació entre filosofia i literatura. Certs aspectes del programa estètic del moviment romàntic, com ara la recerca de l'originalitat o l'exploració dels límits, van esperar la creació d'obres mixtes, d'obres híbrides. El món de la filosofia no se sent còmode del tot davant la producció de Kierkegaard. Els estudiosos de la literatura i els estudiosos de la filosofia es disputen la figura i l'obra de Ralph Waldo Emerson. Encara avui hi ha discussions sobre la qüestió de si *Also Sprach Zarathustra* (1883-1885), l'obra mestra de Nietzsche, pertany al domini de la literatura o del pensament.

Paral·lelament, el Romanticisme va provocar un autèntic allau de publicacions entorn de l'art i l'estètica, començant per l'obra de Schelling i acabant per Schopenhauer, i passant per Hegel. Per tots tres pensadors, seguint l'exemple de Kant i Schiller, l'experiència estètica no era simplement una àrea més d'estudi, sinó que era un ingredient essencial o fonamental del seu discurs filosòfic.

El segle XIX va ser el moment de la creació del darrer gran sistema filosòfic, el sistema de Karl Marx. Davant de l'extraordinària eclosió de la ciència de finals del segle XIX, la filosofia va reaccionar de dues maneres. La primera és que la filosofia va deixar de banda les seves ambicions de totalitat i es va tornar més modesta, més intermitent, més fragmentària. La segona és que va projectar cap als seus companys de vol, els escriptors, una part de la gran responsabilitat d'interpretar el món. Per això un autor com William Butler Yeats, seguint el precedent de Blake, va intentar crear, a través dels seus poemes, narracions, obres dramàtiques i assaigs, un univers literari que fos l'equivalent d'un sistema filosòfic. Per això ens adonem de seguida que autors com Ibsen, Whitman o Tolstoi eren i són molt més que dramaturgs, poetes o narradors. Per això *La terra eixorca* de T. S. Eliot, el poema d'impuls èpic de l'any 1922, conté una ambiciosa visió de l'estat de la qüestió de la civilització occidental després de la Primera Guerra Mundial. Per això les obres de Franz Kafka i Samuel Beckett es consideren documents de primera magnitud sobre la condició humana en el món modern, amb tota la seva càrrega d'angoixa i d'absurditat.

L'any 1927 un pensador, un filòsof, Henri Bergson, va guanyar el premi Nobel de Literatura. Aquest guardó va significar tant el triomf literari de la filosofia com el triomf filosòfic de la literatura. I com a resultat el filòsof-escriptor i l'escriptor-filòsof, tots dos, van guanyar una presència destacada en l'espai social de la cultura. Així ens podem explicar el relleu i el seguiment que van tenir figures com José Ortega y Gasset, des del camp del pensament, o Eugeni d'Ors, des del camp de la literatura. Així podem entendre l'autèntic èxit comercial de novel·les filosòfiques com *Niebla* (1914) d'Unamuno, *La nausée* (1938) de Sartre o *La peste* (1947) de Camus. O que escrits sobre art i literatura de pensadors com John Dewey (*Art as experience*, 1931), Susanne K. Langer (*Philosophy in a new key: a study in the symbolism of reason, rite and art*, 1942), Jean Paul Sartre (*Qu'est-ce que la littérature*, 1947) o Martin Heidegger (*Poetry, language, thought*, 1971) es convertissin en autèntics *bestsellers*.

Al llarg del segle XX es va mantenir aquesta felix unió entre la filosofia i literatura, una unió s'ha manifestat de les diverses maneres que ja he explicat fins aquí. En aquest sentit, caldria recordar que una de les figures centrals de la cultura occidental del segle XX, Theodor W. Adorno, és l'encarnació més perfecta de la unió fèrtil i duradora entre la filosofia i la literatura. Segurament, el mateix es podria dir també, però en menor grau, de Walter Benjamin.

Al mateix temps, amb l'evolució del segle XX, han emergit noves fórmules de vinculació entre la filosofia i la literatura. Per exemple, la temptació que han sentit molts pensadors per la creació literària pura com en el cas de l'extraordinària novel·la de George Santayana, *The last Puritan* (1935), o els insòlits poemes d'alta concentració lírica de Martin Heidegger o l'esplèndid dietari, *Minima moralia*, de Theodor W. Adorno. O l'experimentalisme de filiació literària de pensadors com Walter Benjamin o María Zambrano. També s'ha donat la situació a la inversa quan escriptors

creatiu com Witold Gombrowicz, Maurice Blanchot o George Steiner han fet incursions dins els dominis propis de la filosofia.

Ara bé, sense cap mena de dubte, la novetat més significativa que s'ha produït en les relacions entre la filosofia i la literatura a finals del segle xx s'ha de situar en el camp de la teoria crítica i la teoria literària, i molt concretament després de l'eclosió de dos moviments paral·lels, el postestructuralisme i la postmodernitat. Si mirem de prop algunes de les figures més emblemàtiques d'aquestes dues escoles, figures com Roland Barthes, Maurice Blanchot, Jacques Derrida, Michel Foucault, Fredric Jameson, Paul de Man o Susan Sontag, veurem que han fet una barreja potentíssima de literatura, pensament i crítica. Una barreja tan potent i de resultats tan brillants i tan substanciosos que mai més cap dels tres elements voldrà o podrà funcionar en solitari.

I, dit sigui de passada, una barreja tan potent que ha estat capaç d'atreure pensadors dedicats a altres camps d'estudi a l'estudi del món de l'art. Abans de continuar, citaré només un parell de casos d'aquesta seducció exercida per la barreja de literatura, pensament i crítica. Penso en Hans Georg Gadamer, que venia del camp de la fenomenologia o Richard Rorty que venia del camp de la filosofia analítica.

II

Només ens queda un aspecte de les relacions entre filosofia i literatura per comentar. Naturalment em refereixo al tema del subtil joc de les influències que certs pensadors han exercit damunt certs escriptors o que certs escriptors han exercit damunt certs pensadors. La veritat és que hi ha escriptors l'obra dels quals no es pot entendre en tota la seva complexitat si no és a base d'acudir al sistema de pensament d'algun filòsof. I aquesta veritat, en molts casos, és manté si girem la situació a l'inrevés.

Per exemple, com seria ara *El món com a voluntat i representació* (1818) de Schopenhauer si el genial pensador alemany no hagués llegit a fons el text anònim del *Bhagavad Gita*? Com serien els singularíssims *Essays. First Series* i *Essays. Second Series* (1841, 1844) de Ralph Waldo Emerson sense la lectura exhaustiva de Montaigne, Shakespeare o Goethe? Com seria l'obra de Lev Xestov sense la seva obsessió amb Tolstoi i Dostoievski? Com seria l'obra tardana d'Emmanuel Lévinas sense cap contacte o contagi de l'obra de Maurice Blanchot?

És força espessa la xarxa d'influències literàries en molt pensadors, però malauradament, és un tema poc estudiat. Un tema poc estudiat per dues raons principals que tenen a veure amb la hiperespecialització intel·lectual que s'ha produït en l'era moderna. La gran majoria de crítics literaris creuen que el terreny de la filosofia està fora del seu abast, i la gran majoria d'estudiosos del pensament tenen un interès més aviat escàs en temes literaris, si no menystenen directament la possibilitat que un pensador estigui influït per un escriptor.

Per això hem de celebrar amb entusiasme l'aparició d'obres com *Paul Celan and Martin Heidegger: an unresolved conversation, 1951-1970* (2006), de James K. Lyon, que es va publicar l'hivern passat als Estats Units. Aquesta obra explora les lectures mútues que el poeta i el pensador van fer en paral·lel i deixa al descobert les complicitats intel·lectuals i artístiques entre les dues grans figures. És una autèntica pena que no existeixin més obres d'aquest tipus. Enriquieren el camp de la literatura i de la filosofia.

Hi ha hagut moltíssima més sort en el terreny de l'estudi de la presència de les influències de pensadors en els escriptors. Segurament pel fet que rastrejar l'ombra d'un pensador en un escriptor acaba prestigiant l'escriptor per qüestions de la suposada superioritat de la filosofia respecte a la literatura. Sigui com sigui, tenim la bona fortuna de disposar de força documentació sobre aquest aspecte de la relació entre pensament i literatura.

Ara bé, això no vol dir, de cap de les maneres, que estiguem al cap del carrer. També existeixen grans problemes en aquest terreny de l'estudi de les influències de pensadors en escriptors. De fet, baixant al detall podria dir que existeixen tres problemes importants. En primer lloc, una comprensió defectuosa de l'obra del pensador determinat que hagi influït en l'escriptor en qüestió. I està clar que aquesta comprensió defectuosa i incompleta és directament atribuïble a una falta de formació filosòfica per part de l'estudiós. En segon lloc, ens trobem amb el problema que planteja una comprensió limitada o imperfecta de l'obra de l'escriptor, molts cops el producte d'una desconfiança davant la profunditat o la transcendència d'aquesta obra. Encara ara recordo el riure d'incrèdilitat del Dr. Francesc Gomà davant la meva insistència d'una relació entre les teories de Carl Gustav Jung i el poemari *Cercles* de Joan Vinyoli. En tercer lloc, tenim el problema de la ignorància de l'existència de la connexió entre certs filòsofs i certs escriptors. Aquí podem repartir la culpa *fifty-fifty* entre els estudiosos de la filosofia, amb els seus aires moltes vegades de superioritat, i els estudiosos de la literatura, amb la seva formació intel·lectual tota plena de buits i llacunes imperdonables.

Gràcies a aquests problemes encara hi ha molta feina per fer. I també, cal confessar-ho, es produeixen situacions que només podem qualificar d'absolutament delirants! Per exemple, quan un autor literari demana gairebé a crits que l'estudiïn a partir dels seus lligams amb un pensador determinat. Aquest és el cas de l'extraordinari poeta, narrador i assagista, Czeslaw Milosz, guanyador del premi Nobel de Literatura l'any 1980, i la seva relació amb l'obra de la tumultuosa pensadora francesa, Simone Weil.

L'empremta de Weil a l'obra de Milosz és profunda i es nota a primera vista. La desconfiança sistemàtica que Milosz sentia davant les capacitats creatives i positives de la humanitat venien parcialment via Simone Weil. En aquest sentit, recordem que Weil va afirmar que l'home tenia només «un gra de mostassa de gràcia». Milosz també ha heretat la visió

de Weil sobre la presència del mal en el món. A l'igual de Weil Milosz creia que els valors del món occidental estaven en ple procés de decadència i erosió, deixant la nostra cultura i la nostra societat anar completament a la deriva. I, finalment, Milosz com Weil creien en el valor positiu de les contradiccions humanes. Per Weil i Milosz eren senyals inequívocs de veritat, sinceritat i autenticitat, per una banda, i de pluralitat, riquesa i realisme, per l'altra. Per si tot aquest ideari en comú no fos suficient, Milosz va ser curador i traductor d'una famosa antologia de textos de Simone Weil que es va publicar en polonès a París l'any 1958, i va descriure obertament la pensadora com «la meua escriptora preferida» en una entrevista amb Anna Frajlich l'any 1980¹. Doncs bé, el tema de la vinculació entre les dues figures encara està per explorar i estudiar!

Un altre cas és el de la relació entre el gran pensador rus Lev Xestov i el poeta Joseph Brodsky. És diferent del cas anterior perquè la relació és més subtil, més difícil de detectar, però hi és. És més difícil de detectar perquè Brodsky era més murri que Milosz i guardava molt de silenci sobre els seus gustos, la seva formació i autors que l'havien influït. En dos llibres d'entrevistes, *Conversations with Joseph Brodsky* (1998) de Solomon Volkov i *Joseph Brodsky: conversations* (2002), que sumen entre els dos 497 pàgines, el nostre poeta esmenta el mestre del pensament rus modern només tres vegades! Això no vol dir que Xestov no fos important per Brodsky, sinó que Brodsky sabia dissimular molt bé les seves fonts i els seus deutes intel·lectuals. Brodsky confessava només les influències més òbvies i destacades com ara els poetes W. H. Auden, Marina Tsvetàieva, Osip Mandelstam, Anna Akhmàtova o Robert Frost.

Aleshores on podem trobar Xestov a l'obra de Brodsky? En certes actituds i en certes idees. La negativa de Brodsky de parlar obertament i directament sobre alguns temes, com ara l'exili, són demostracions pràctiques de les famoses «preguntes que no s'han de fer» de Xestov. Xestov, com el jove Wittgenstein, creia que no cal fer preguntes sobre allò que no té una resposta exacte. També trobem la presència de Xestov en l'actitud de rebuig frontal de Brodsky davant les veritats massa sistemàtiques i massa segures. I l'acceptació per part de Brodsky de la intuïció i la revelació com a eines de cognició ve directament del Xestov madur.

Aquesta idea sí que la podem documentar perfectament a partir de l'obra de Brodsky. En el darrer paràgraf de la seva conferència, «El rostre poc comú», dictada arran de la concessió del premi Nobel de Literatura l'any 1987, Brodsky diu textualment: «N'hi ha, com tots sabem, tres vies de cognició: l'anàlisi, la intuïció, i la via coneguda pels profetes de la Bíblia: la revelació»². En principi, l'afirmació va sortir de la boca de Brodsky i és a ell a qui l'hem d'atribuir. Però al cap d'un any, l'any 1988, en una

1. *Czeslaw Milosz: conversations*, a cura de Cynthia L. Haven. Jackson: University of Mississippi Press, 2006, p. 20.

2. Joseph BRODSKY, *On grief and reason: essays*, New York: Farrar, Straus & Giroux, 1995, p. 58.

entrevista amb Missy Daniel a la *Threepenny Review* Brodsky declarava alegrement: «A Rússia hi havia un gran pensador, Lev Xestov. Era magnífic [...]. Afirmava que hi havia tres mètodes de cognició. Un, per anàlisi, un altre per síntesi —és a dir, síntesi intuïtiva, per entendre'ns, que no és paral·lel a l'anàlisi, per exemple, però és un mètode que absorbeix l'anàlisi i a sobre hi afegeix alguna cosa— i el tercer és el mètode, si m'ho permeten, del qual disposaven els profetes bíblics, el de la revelació. És una forma de cognició. I segons ell una revelació té lloc quan falla la raó»³. Més clar, l'aigua. Es tracta d'un petit resum d'una de les idees principals de l'obra mestra de Xestov, *Atenes i Jerusalem* (1937)! I novament aquesta relació tan fructífera entre l'obra d'un escriptor i un pensador està sense estudiar!

Ara bé, en honor a la veritat, cal dir que el fet que s'hagi estudiat una relació d'aquestes característiques entre un escriptor i un pensador no és cap garantia de solvència i d'encert. Com a exemple de força estudi i de resultats més aviat dubtosos tenim el cas arxiconegut de la relació entre Joan Maragall i Friedrich Nietzsche. A més, es tracta d'un exemple absolutament idoni perquè enguany, el 2006, estem celebrant el primer centenari de l'aparició del quart poemari de Maragall, «Enllà», que va aparèixer el 1906, en una bella edició estampada per *L'Avenç*.

Justament, trobem a *Enllà* el segon lliurament de l'extraordinari poema llarg, *El comte Arnau*, el cim més destacat de la relació que es va produir entre l'obra de Maragall i l'obra de Nietzsche. Recordem, abans de procedir, que “El comte Arnau” va ser l'esforç més ambiciós i més sostingut que va fer Maragall com a poeta al llarg de la seva carrera d'escriptor. Tant és així que hem de situar els inicis del poema devers l'any 1896 i, a causa de la seva llarga i laboriosa gestació, es va haver de publicar en tres extensos fragments diferents que es van editar en tres poemaris successius del poeta, a *Visions & Cants* (1900), *Enllà* (1906) i *Seqüències* (1911).

Per una altra banda, hem de recordar que Maragall ja havia explicitat el seu interès per l'obra de Nietzsche l'any 1893, sobretot en un article que, després de certs problemes de censura i reescriptura, es va acabar publicant a la revista *L'Avenç*. I tampoc hem de deixar de banda que fins i tot l'any 1898 Maragall publica a les pàgines de la revista *Catalònia* una versió de certs fragments del *Zarathustra*. Això vol dir que *El comte Arnau* de Maragall va néixer en el moment que podríem qualificar d'inicial pel que fa a l'entusiasme que el poeta sentia per l'obra de Nietzsche.

Molts exegetes i estudiosos s'han dedicat a acotar la relació entre Maragall i Nietzsche, des de Carles Riba fins a Norbert Bilbeny, passant per Arthur Terry, Eduard Valentí Fiol, Joan Lluís Marfany o Eugenio Trias. I tots han fet servir com a baròmetre per mesurar la temperatura i l'evolució d'aquesta relació, sobretot, el poema *El comte Arnau* i un ar-

3. *Joseph Brodsky: conversations*, a cura de Cynthia L. Haven. Jackson: University of Mississippi Press, 2002, p. 124-125.

ticle que Maragall va publicar a la premsa barcelonina l'any 1900, arran de la mort del gran filòsof.

I tots, menys el filòsof Eugenio Trias, han arribat a conclusions més o menys semblants. Unes conclusions que ens portarien a establir una cronologia general dels fets dividida en dues grans èpoques, de 1893 a 1900, que seria l'època de descobriment de Nietzsche i apassionament amb la seva obra, i, de 1900 a 1911, que seria l'època de retractació de l'època anterior i decantament de Maragall cap a posicions més conservadores a tots els nivells, que portaria, com a conseqüència lògica, un progressiu abandonament de Nietzsche i les seves idees.

El primer en formular aquesta noció va ser Carles Riba, en un article, «La pena del Comte Arnau», publicat a les pàgines de *La Veu de Catalunya* l'any 1921. D'aquesta manera embrionària Riba, parlant de la segona part del poema, va encetar el camí per on acabarien de passar la gran majoria dels exegetes: «La redempció del Comte Arnau –no oblidem que aquest poema fou estoig d'emocions personals del poeta– fou potser també per a Maragall la redempció d'aquell nietzscheanisme que el temptà, el temptà sense acabar-se'l d'endur»⁴.

Ens hem de preguntar si aquest esquema seguit per pràcticament tots els estudiosos s'ajusta a la veritat o no. Jo he de dir que crec que no. Crec que Maragall mai va abandonar definitivament Nietzsche i les seves idees. Crec que el famós article arran de la mort del pensador no expressa una retractació en absolut, sinó que crec que expressa una clara disputa metodològica entre Maragall i Nietzsche sobre quin havia de ser el veritable camí a seguir per assolir la mateixa fita: viure la vida en plenitud. Crec que el poema «El Comte Arnau» de Maragall és de cap a cap un poema de filiació i d'inspiració clarament nietzscheana.

El poeta ens ho diu de manera ben explícita cap al final de la segona part del poema, entre els versos 430 i 432:

Ara et sents de tota cosa,
i tens nom i sobrenom;
ara ets home sobrehome

Arnau arriba a la condició de *sobrehome* a la manera que Maragall entenia Nietzsche i el seu famós *übermensch*.

Aleshores quin és l'obstacle que no ha permès que els estudiosos entenguessin el que havien d'entendre? Prejudicis i desinformació, tant sobre Joan Maragall com sobre Friedrich Nietzsche i el seu «regal a la humanitat», l'*übermensch*. No s'ha entès correctament l'evolució ideològica, personal i artística de Maragall. No s'ha entès correctament *El Comte Arnau* i les lectures que se'n fan són de signe clarament reduccionista. Encara hi ha molts prejudicis i dubtes respecte a la capacitat intel·lectual real de Maragall. És molt estesa la imatge de Maragall com un gran intuïtiu o místic, com un gran espontani, com un tardo-romàntic

4. Carles RIBA, *Obres completes*, 2, Barcelona: Ed. 62, 1985, p. 224.

que anava a les palpentes quan es tractava de qüestions d'una certa profunditat.

I pel que fa a Nietzsche ja ho va dir de manera contundent fa anys Eugenio Trias: «Si no entendemos a Maragall es por razón de que no entendemos a aquellos pensadores esenciales con los cuales llevó una relación profunda y misteriosa de carácter vivencial e intelectual: Goethe, Novalis, Nietzsche o Spinoza»⁵. Encara avui pesen damunt *Also Sprach Zarathustra* uns prejudicis terribles, filtrats a través de la lent distorsionadora del nazisme, de manera que ens costa mirar lliurament l'obra mestra de Nietzsche. Encara veiem el sobrehome de Nietzsche com un mena de malson, com una mena de superman feixistoide insaciable, una prefiguració de l'arribada del món totalitarista, amb la seva insuportable càrrega de violència, d'inhumanitat i d'avidesa. Res més lluny de la veritat! I com podem estudiar el nietzscheanisme o no nietzscheanisme de Maragall des d'aquesta visió intel·lectual viciada? Impossible!

En el futur haurem d'estudiar amb més deteniment i cura les dues figures i la gran relació que van mantenir, un relació certament enriquidora pel nostre poeta, una relació que va guiar la seva mà a l'hora de la creació d'un dels veritables cims de la lírica catalana, *El Comte Arnau*, una relació que va evolucionar com totes les relacions significatives que s'han produït en el món entre dos éssers de gran substància humana i intel·lectual.

Fa més de dos mil cinc-cents anys que dura la relació entre la filosofia i la literatura. I al llarg d'aquests vint-i-cinc segles aquesta relació no ha fet altra cosa que consolidar-se i diversificar-se. En el darrer segle, el segle xx, la relació es va arribar a fer indissoluble, de manera que és, a hores d'ara impossible d'endinsar-se en el món de la literatura sense topar amb la filosofia, i és igualment impossible d'endinsar-se en el món de la filosofia sense trobar paral·lelismes i ressos literaris. Aquests lligams entre pensament i literatura constitueixen un autèntic guany en el terreny del patrimoni cultural, un guany que hem de preservar i fomentar amb estudi i dedicació.

Gràcies.

Sant Cugat del Vallès
19 de novembre, 2006

[Lliçó inaugural de la Societat Catalana de Filosofia, curs 2006-2007]

5. Eugenio TRIAS, *El pensamiento cívico de Joan Maragall*, Barcelona: Península, 1985, p. 133.